Janusz Korczak, a pedagógus

(1878-1942)

A Pedagógusnap tiszteletére készített alábbi írással szeretnénk megemlékezni a magyar Holocaust 50. és a pedagógus orvos Janusz Korczak halálának 52. évfordulójáról is. Azért nem egy magyar pedagógusról emlékezünk meg most, mivel ezzel is jelezni szeretnénk, a hazai Holocaust nem választható el az európai Holocausttól.

A zsidó származású lengyel *Janusz Korczakról* (eredeti nevén *Henryk Goldszmit)* nehéz eldönteni, hogy gyermekorvosként, íróként vagy pedagógusként volt-e ismertebb és elismertebb hazájában a század első felében.

Mindegyik területet őszinte szívvel művelte, tudásának, akaratának legjavát adva. Mindenekelőtt az embereket szerette, közöttük is elsősorban a gyermekeket. Úgy szerette őket, hogy önként ment velük a halálba. Nem hagyhatta őket egyedül rövid életük legnehezebb perceiben. Mindez egész addigi éltéből, emberi tevékenységéből természetszerűen következett!

Sok olyan tulajdonsága volt, amelyek követésre, felmutatásra méltóak, és amelyek szinte predesztinálták arra, amit egész élete során – a halála percéig – tett.

Már 1901-ben, 23 éves korában ezt írta egy folyóiratban: „Olyan ember vagyok, akit elsősorban a gyermekek és nevelésük kérdése érdekel." Kész orvosként is változatlanul érdeklődik a pedagógiai problémák iránt. Azért is, mert tudja, a nevelésnek döntő befolyása van a jövőre.

Orvosi munkája során is megmutatkozik humanista beállítottsága, segíteni akarása. Nem a gazdag pácienseket keresi, hanem elsősorban a szegények gyermekeinek gyógyítását vállalja. A kezelésért járó honoráriumot rendszerint visszadja a szülőknek, hogy azon váltsák ki a szükséges gyógyszereket.

Természetesen nem felejti közben, hogy a pedagógia, a nevelés milyen fontos eszköze az ember formálásának, a világ alakításának. Már 1907-ben elkezdi az úgynevezett „élet iskolája" koncepciójának kidolgozását. Olyan iskolát képzelt el, amely elősegíti a gyermekek személyiségének fejlődését és nemcsak a kiváltságosok gyermekeinek nevelésére szolgál.

„Olyan iskolát kell létrehozni – írja –, ahol a gyermekek nemcsak azt tanulják meg, ami a könyvekben van. Megismerkednek a gyakorlatban is azzal, hogyan élnek az emberek, miért élnek úgy, ahogy élnek, mi az életük célja, és mit kell tudni és cselekedni ahhoz, hogy minél teljesebb, emberibb életet élhessenek."

Nem csak elméletben foglalkozik azonban a pedagógiával. – Gyakran munkatársként is részt vesz nyári gyermektáborok szervezésében és vezetésében.

„Azokkal az utcagyerekekkel találkoztam ezekben a táborokban, akiket orvosi praxisomból már ismertem" – írja.

A gyermektáborokban szerzett tapasztalatait cikkekben és könyvekben is megírta a szülők és a gyakorló pedagógusok nagy hasznára. Legismertebb ilyen könyve a „Jóska, Jancsi és Ferkó", amely 1910-1911-ben jelent meg. Ez a könyv kedvelt olvasmány lett, és komoly indítást adott sokak számára az elhagyott, szegény gyermekekkel való foglalkozáshoz.

Még az I. világháború kitörése előtt megtakarított pénzén külföldi tanulmányútra ment. Elsősorban azt kereste mindenütt, azt látta meg, ami újabb tapasztalatokkal, ismeretekkel szolgált számára a gyermek megismerése terén.

Később így írt erről az életszakaszáról:

„A különböző kórházakban végzett munka igen sok tapasztalattal gazdagított. Megmutatta azt is, hogy milyen méltósággal, éretten és bölcsen tud meghalni a gyermek. Soha nem felejtettem ezt el." (Talán eszébe jutottak ezek az emlékek akkor is, amikor – gyermekekkel körülvéve – belépett a gázkamrába.)

A kórházak mellett külföldön szorgalmasan látogatta az árvaházakat, az ifjúsági nevelőotthonokat, sőt az értelmi fogyatékosok iskoláit, intézeteit is. Tudatosan ismerkedett a gyermek és ifjúsági karitatív munka lényegével és különböző formáival.

Behatóan tanulmányozta a szakirodalmat is. Tudni akart mindent, ami a gyerekekkel kapcsolatos. Nemcsak orvosi vonalon, hanem pedagógiai, pszichológiai, sőt – mai nyelven szólva – gyermekvédelmi szempontból is. Sokat gondolkozott, ábrándozott – mint visszaemlékezéseiben olvasható – „egy nagy szintézis" létrehozásáról, amely a gyermekekkel kapcsolatos összes tudnivalót magában foglalná.

Bizonyára termékenyítőleg hatottak gondolkodására ebből a szempontból az Európában ebben az időben mind több helyen szerveződő, hasonló célokat kitűző úgynevezett Gyermektanulmányi Társaságok. (Magyarországon 1906-ban alakult meg ilyen jellegű társaság, *Nagy László,* neves pszichológusunk szervezésében és vezetésével.)

Mindez egyre közelebb vitte „a nagy ismeretlenhez", a gyermekhez, és mintegy előkészítette, megalapozta későbbi pedagógiai működését. Varsóba visszatérve már nem elégedett meg csak a gyermekgyógyászati feladatok ellátásával és az elméleti tájékozódással a gyermekismeret terén. Talált időt a gyermekekkel való közvetlen, szociális jellegű foglalkozásra is. Ezt a tevékenységet elsősorban a Varsói Jótékonysági Társaság Ingyenes Könyvtárának társadalmi munkásaként végezte. Az ingyenes könyvtárban végzett több évi társadalmi munka gazdag megfigyelési anyagot nyújtott. A könyvtár komoly ismeretátadó és nevelési feladatot töltött be azoknak a gyermekeknek az életében, akiknek a szegénység miatt meg kellett szakítaniuk iskolai tanulmányaikat. *Janusz Korczak* így ír erről egy későbbi könyvében:

„... Az olvasás felkeltette a gyermekek érdeklődését, ismereteket nyújtott a világról, az emberekről és felejthetetlen élménnyel járt. Szomorú életükben kárpótlást adott mindenért..."

Rövidesen tovább lépett a megkezdett úton, mivel még hatékonyabban kívánt segíteni az elhagyott gyerekeken. Felfigyelt a varsói zsidó árvák nehéz helyzetére. Az otthontalan gyermekek régi menhelyén rendkívül nyomorúságos állapotok uralkodtak. Ezért *Janusz Korczak* új árvaház építésének kezdeményezője lett. Ügyelt arra, hogy az épület belső kiképzése és az udvar elhelyezése megfeleljen a gyermekek életkori igényeinek és maximális lehetőséget biztosított a mozgásra, a külvilággal való kapcsolat tartására. Nem volt váratlan, hogy 1912-ben őt nevezték ki a felépült árvaház igazgatójának. Nála alkalmasabb embert nem is találhattak volna. Egyik barátjának ezt írta: „Saját gyermekek helyett az elhagyott gyermekek képviseletét, azok életének szolgálatát vállalom élethivatásként."

Árvaházi munkája során *Janusz Korczak* kiemelten igyekszik foglalkozni a fejlődésben visszamaradt gyermekekkel, akiket csak „tehernek" tartanak az óvodában, iskolában és az árvaházakban egyaránt. Sorsukról, nevelésükről előadásokat tartott és elkészítette a retardált gyermekek fejlesztését szolgáló programját.

Közben pedagógiai és orvosi jellegű cikkeket, a gyermekeknek regényeket ír (pl. „Hírnév"), a szülőknek, pedagógusoknak előadásokat tart.

Az I. világháború hosszú időre kiragadja őt az intézetből, a gyermekek köréből, de katonaorvosként mindent megtesz ott, ahol gyerekeken lehet segíteni.

A háború után *Janusz Korczak* ismét teljes erővel folytatja pedagógiai tevékenységét az árvaház élén. Az 1912-1942-ig tartó nevelői munka, az intézet 30 éves működése legjellemzőbb sajátosságait jól tükrözi egy korabeli újságban megjelent ismertetés:

„Az egyéni bánásmód, a vallási tolerancia, a jó egészségügyi feltételek, a rend és az árvaházi gyermekek felszabadult magatartása a legfőbb jellemzői ennek az intézetnek, az itt folyó pedagógiai munkának" – olvasható a lapban.

A pedagógiai, a vezető tevékenység során szerzett tapasztalatokat *Janusz Korczak* a „Hogyan szeressük a gyermeket?" című könyvben foglalta össze – ez a legfontosabb, ma is élő és ható műve. Nemcsak hazájában adták ki többször, hanem más országokban is. (Nálunk 1982-ben jelent meg.) Pedagógiai nézeteinek lényegét, a gyermekek között végzett gyakorlati munkájának alapelveit találóan foglalják össze a könyv következő sorai:

„Légy önmagad, keresd a magad útját. Ismerd meg magadat, mielőtt a gyermekeket próbálnád megismerni. Vess számot képességeiddel, mielőtt hozzáfognál a gyermekek jogainak és kötelességeinek meghatározásához. Közöttük te magad is gyermek vagy, akit előbb meg kell ismerned, nevelned és képezned kell..." (131. p.) „A gyermeki lélek ugyanolyan bonyolult, mint a miénk, a miénkhez hasonlóan tele van ellentmondásokkal, és az ő lelkében is folyik az ősi ellentétek harca: szeretném, de nem tehetem; tudom mit kellene tenni, de nem tudom megtenni..." (85. p.) „A gyermek olyan, mint egy apró hie-

roglifákkal sűrűn teleírt pergamen, amelynek csak egy részét tudod megfejteni, a többit csak kitörölheted vagy áthúzhatod, és saját tartalmaddal töltheted ki." (11. p.)

Minden nehézség ellenére a szülőknek és a pedagógusoknak mégis teljesíteniük kell feladatukat, a gyermekek életre való felkészítését. *Janusz Korczak* is teljesítette kötelességét, egészen a haláláig.

A túlélők elbeszéléseiből, naplóiból a következők tudhatók meg utolsó éveiről:

Nem sokkal a II. világháború kezdete után a német csapatok lerohanták Lengyelországot és bevonultak Varsóba is A szemtanúk szerint *Janusz Korczak* a lengyel hadsereg orvosőrnagyi egyenruhájában várta a bevonulókat az árvaház kapujában, amiért rövid időre fogságba is vetették.

Miután 1940 októberében a német hatóságok Varsóban gettót hoztak létre, az árvaház lakóit is odaköltöztették, egy iskolaépületbe. Korczak emberfeletti erőfeszítéssel igyekezett gyermekei számára a szükséges ellátást és a megszokott életrendet, a folyamatos tanulást továbbra is biztosítani az egyre fokozódó létbizonytalanságban. 1942 nyarán azonban megkezdődött a deportálás a varsói gettóból is, Treblinkába.

Augusztus 9-ig naponta mintegy 10 ezer embert hurcoltak el. Augusztus 5-én az árvaház gyermekeinek is menniük kellett. A Zamenhof utcán vonultak, a remény zöld lobogóival. Szemtanúk beszélték el, írták le a megrázó jeleneteket.

Janusz Korczak mindvégig a gyermekekkel maradt. Elöl haladt. Egyesek látták, hogy kézenfogva vezet két kis gyermeket, mások éppen azt vették észre, amint az egyiket vezeti, a másikat a karján viszi. Hátrább a nagyobbak haladtak. A gyermekek nem sírtak, némán mentek. Különösen megrendítő az egyik későbbi tanúvallomás, amely Janusz Korczak emberi nagyságát és gyermekek iránti jóságát írja le!

„Emlékszem Janusz Korczakra, erre a híres pedagógusra, és emlékszem utolsó útjára is, az árvaházi gyermekek menetének élén. Két kisgyermek a két oldalán. A gyerekek párosával vonultak. Korczakot szabadon engedték volna a németek, de ő elutasította az ajánlatot: a gyermekekkel marad, mondotta. Aggódott, amiért a hirtelen felébresztett gyerekek némelyikének nem volt ideje cipőt húzni, amikor rájuk parancsoltak az éjszaka kellős közepén, hogy keljenek fel és azonnal menjenek le az utcára."

A pályaudvaron vagonba zsúfolták a gyerekeket. Az egyik fiatal német tiszt megtudta, hogy a kísérő neve Janusz Korczak. Odalépett hozzá: – Ön írta „A kis Jack csődjé"-t? – Igen. – Jó könyv. Olvastam amikor kicsi voltam. Szálljon ki. – És a gyerekek? – A gyerekek utaznak. De Ön itt maradhat. – Ön téved. A gyerekeket nem hagyhatom magukra életük legnehezebb perceiben...

És Janusz Korczak behúzta maga mögött a vagon ajtaját...

A vonatszerelvények Treblinkába mentek. A koncentrációs táborba, ahol az érkezőket gázkamra várta. A kétszáz gyermeket is és azt is, aki orvosuk, nevelőjük, társuk volt.

Korczak az utolsó percig velük volt, bátorítva, biztatva őket! Egy túlélő szemtanú szerint meghalt gyermekei ott feküdtek holttteste körül a gázkamra padlóján.

1978-1979-et az UNESCO Janusz Korczak-emlékévvé nyilvánította. A világ 3 földrészén, 16 országban működnek Janusz Korczak Társaságok. Sok-sok gyermekintézmény, gyermekkórház, iskola, óvoda viseli e nevet; szobrok, emléktáblák, emlékbélyegek őrzik az emlékét. Egyéniségét folyóiratok, könyvek idézik.

Treblinkában, az egykori koncentrációs tábor helyén, erdők sűrűjében áll az emlékmű.

Sziklatömb, rajta felirat:

Janusz Korczak
Henryk Goldszmit
és a gyermekek

És egy másik szikla. Rávésve több nyelven:

Soha többé

SZABÓ PÁL – VÉRTES LÁSZLÓ